

Zemplín

Územie pretkané množstvom riek s prevažujúcou poľnohospodárskou výrobou sa stalo domovom príslušníkov viacerých etník aj vierovyznaní. Historické udalosti a hospodárska zaostalosť nútila obyvateľov k migráciám na Dolnú zem i do zámoria. Dnes región reprezentuje najmä temperamentný folklór, dobré vína a pozdišovská keramika.

Územie Zemplína sa rozprestiera v najvýchodnejšej časti Slovenska. Siahá od severnej hranice s Poľskom až po južnú s Maďarskom. Zasahuje doň výbežok bývalej Užskej župy, ktorej prevažná časť sa nachádzala na dnešnom území Ukrajiny. Aj táto oblasť sa už dnes bežne označuje ako Zemplín. Do roku 1945 územie Užskej župy plynule pokračovalo na Podkarpatskú Rus, ktorá bola od roku 1918 súčasťou Československej republiky. Malá časť historického územia Zemplína presahuje do Maďarska. Na západe región ohraničuje Šariš a Abov.

Zemplín ako samostatný administratívny útvar vznikol v 11. storočí. Sídlo župy bolo najskôr na Zemplínskom hrade, neskôr v mestečku Zemplín, od polovice 18. storočia v Novom Meste pod Šiatrom a v rokoch 1918–1923 v Michalovciach.

Osídlenie Zemplína sa spočiatku sústreďovalo vo Východoslovenskej nížine. Od 14. storočia v rámci kolonizácie na valaskom práve hornaté oblasti regiónu osídľovalo prevažne rusínske obyvateľstvo. V 16.–17. storočí pustošili južné oblasti župy Turci. Neskôr obyvateľstvo negatívne postihli aj stavovské protihabsburské povstania. V 18. storočí nastala hromadná migrácia chudobnejších

vrstiev obyvateľstva do južnejších úrodných krajov a najmä na Dolnú zem. Najviac spustlo mestečko Sečovce, ale aj Kráľovský Chlmec, Michalovce, Snina, Trebišov a Zemplín. Niektoré obce boli úplne opustené. Po ukončení stavovských povstaní došlo opäť k oživeniu týchto sídiel. Najväčším mestom v župe bolo v tomto období Nové Mesto pod Šiatrom, nachádzajúce sa na dnešnom území Maďarska, a v slovenskej časti Trebišov.

Z národnostného hľadiska obyvateľstvo Zemplína tvoria popri Slovákoch Maďari, Rusíni-Ukrajinci a Rómovia. Rusíni-Ukrajinci sídlia najmä v Nízkych Beskydách až po líniu Stropkov, Papín, Snina. Ako rusnácie sa zvyknú označovať aj niekoľké obce na rozhraní Zemplína a Abova v južnej časti Slánskych vrchov (Zemplínska Teplica, Slivník, Kuzmice). Dôvodom tohto označenia je ich gréckokatolícke vierovyznanie, hlásia sa však prevažne za Slovákov. V juhovýchodnom cípe Zemplína je okolo 20 obcí s vyše 90 % zastúpením obyvateľstva maďarskej národnosti. Pomerne silné zastúpenie tu má tiež rómske obyvateľstvo, najviac je koncentrované v oblasti stredného Zemplína, najmä v obciach Hlinné, Drahňov, Čičava, Laškovce, Palota a Blatné Remety.

Rusínske obyvateľstvo Zemplína je z etnografického hľadiska možné rozdeliť na dve vetvy. Sú to: 1. Lemkovia, obývajúci severné územie Slovenska od Vyšnej Jablonky na východe až po Veľký Lipník na západe. Ich názov je odvodený od slova lem (len, iba), čo však nie je jediným určujúcim kritériom pre vymedzenie tejto etnografickej skupiny. 2. Pujďaci (názov je tiež odvodený od nárečia) alebo Bojkovia, ktorí obývajú územie od rieky Pčolinky a horného toku Cirochy až k poľskej a ukrajinskej štátnej hranici. Sedem pujďackých dedín zaniklo v 2. polovici 80-tych rokov v súvislosti s výstavbou vodnej nádrže Stari-na.

Ďalšou etnografickou skupinou odvodenou od nárečia sú sotáci, ktorí namiesto opytovacieho zámena *co* (čo?), hovoria „so“. Ide o obyvateľov obcí v oblasti medzi Humenným a Sninou, v oblasti prítokov Udavy a Cirochy do Laborca a južne od Humenného. Druhá skupina, tzv. sobraneckí sotáci, obývajú osem lokalít juhovýchodne od Sobraniec. Názov soták sa v hanlivom význame vzťahoval na dedinských roľníkov, v súčasnosti však nie je negatívne vnímaný a sotáci organizujú aj svoje kultúrne podujatia.

Z konfesijného hľadiska tvorí Zemplín podobne ako Šariš predel medzi katolíckym západom a ortodoxným východom, leží teda v zóne styku dvoch kultúrnych systémov. Najmä v dôsledku etnicky a konfesijné miešaných manželstiev nemožno jednoznačne odvodzovať konfesiu od národnosti. Predsa však platí, že medzi Rusínmi-Ukrajincami je najviac gréckokatolíkov a pravoslávnych, kým Maďarmi sú príslušníkmi Reformovanej kresťanskej cirkvi – kalvíni. Obyvateľstvo evanjelického vierovyznania je sústredené najmä v okolí

Vranova nad Topľou. Početné židovské náboženské komunity sa nachádzali v Kráľovskom Chlmci, Sirníku a Sečovciach.

Sever Zemplína má hornatý reliéf, stredná časť sa rozprestiera prevažne na Východoslovenskej nížine a južný Zemplín v oblasti Zemplínskych vrchov. Pre región bol charakteristický vysoký podiel lúk a pasienkov. Zemplín bol významnou poľnohospodárskou oblasťou. Obiliu sa obzvlášť darilo na Východoslovenskej nížine najmä od počiatku 19. storočia, kedy tu melioračné spolky započali s vodohospodárskymi úpravami. Dovtedy bola veľká časť pôdy nepoužívaná, pretože bola bahnistá a močaristá a namiesto chlebovín sa používali plody vodnej rastliny zvanej *sulyom*. V severnejších oblastiach pestovali najmä pohánku-*tatarku*, ovos a zemiaky, na juhu aj kukuricu, tabak a cukrovú repu. Z priemyselných plodín sa pestovalo najmä konope. V 19. storočí našlo veľa obyvateľov prácu na veľkostatkoch patriacich miestnej šľachte. Vďaka dostatku lúk a pasienkov bol rozšírený chov dobytky a koní. Roľníci z horských krajov Zemplína, z oblasti Humenného, Sniny a Medzilaboriec chodili na sezónne práce do južnejších, úrodnejších oblastí.

Oblasť na juhozápadných výbežkoch Zemplínskych vrchov nazývaná Tokaj je známa dorábaním kvalitného vína. Na slovenskom území do nej patria obce Trňa, Čerhov, Černochovej, Bara, Viničky a Slovenské Nové Mesto. Je to jedna z našich najmenších vinohradníckych oblastí, ale svojou jedinečnosťou je jednou z najznámejších. Kvalita a výnimočnosť tokajských vín je daná viacerými vzájomne súvisiacimi činiteľmi. Okrem geografických podmienok a pestovaných odrôd schopných na ušľachtile prezrievanie a tvorbu cibéb, je to aj osobitná technológia spracovania hrozna a výroby vína, jedinečná forma skladovania, dlhoročného dozrievania v podzemných tufových pivniciach s ušľachtilou plesňou a s konštantnou teplotou v priebehu celého roka. Tokajské víno sa pestovalo už v 13. storočí. Niektoré vínne pivnice sú vytesané do sopečných hornín až do šesťnásťmetrovej hĺbky. V obci Trňa, ktorá je centrom tokajskej vinohradníckej oblasti na Slovensku je až 20 km podzemných chodieb. Vo Viničkách sa vínne pivnice nachádzajú v tufových svahoch v súčasnom areáli vinárskych závodov. Tokajské pivnice sa hlbili od 17. storočia, využívané boli na dozrievanie vína a tomuto účelu slúžia dodnes. Za Rakúsko-Uhorska vínne pivnice vlastnili grófi a mešťania z východoslovenských kráľovských miest. Po vzniku ČSR boli rozdelené medzi veľkoobchodníkov s vínom, neskôr patrili roľníckym družstvám. V Tokaji sa pod vplyvom maďarského mešťanstva usporadúvali obaračkové veselice sprevádzané hudbou a strieľaním z mažiarov. Tokajské obaračky boli populárnou spoločenskou udalosťou a stretnutím návštevníkov z rôznych miest Uhorska. Ďalšou oblasťou pestovania viniča je oblasť južných úpätí Vihorlatu, okolie Sobraniec a Kráľovského Chlmca, kde sa v súčasnosti konajú najvýznamnejšie obaračkové slávnosti južného Zemplína. V Malom Horeši sú zosku-

penia 15-20 vínnych pivníc prístupné cez dlhé strmé žriedlo, do ktorého sa sudy transportovali úzkymi saňami.

Rozvoju miest a obchodu v zemplínskej župe bránili silené feudálne rody. Remeselná výroba bola na Zemplíne v porovnaní so západnejšími regiónmi menej rozšírená. K najrozvinutejším remeselným strediskám patrilo Humenné, Stropkov a Michalovce. V Humennom bolo v 18. storočí asi sto remeselníckych dielní, rozšírené tu bolo najmä garbiarstvo. Do trhovej sféry tohto mesta patrilo rozsiahle územie severne od Vihorlatu až po štátne hranice s Poľskom. Do trhovej sféry Michaloviec patrili aj obce Užskej župy.

Medzi doplnkové zamestnania obyvateľov Zemplína patrilo drevorubačstvo, povozníctvo, rybárstvo, včelárstvo a pálenie vápna, používaného na bieleň hlinených omietok. Pálením dreveného uhlia v míľach sa koncom 19. storočia zaoberalo až 99 % obyvateľov obce Zemplínske Hámre, ktorí sa sem presídlili z okolia Gelnice a Margecian. Od nich sa uhliarstvu priučili aj obyvatelia okolitých obcí. Rybárstvo bolo rozšírené najviac na rieke Latorica. V zime vyrezávali z rieky ľadové kocky, ktoré vykupovali židovskí podnikatelia a uskladňovali ich v chladných pivniciach. Mnohí obyvatelia severovýchodných častí regiónu, Trebišova a Michaloviec sa profesionálne zaoberali tkaním. Pre tkáčstvo východného Slovenska je príznačná bohatosť vzorov. Obyvatelia Malého Horeša konope získavali výmenou alebo odpracovaním. Špecializovali sa aj na spracovanie rohoží z trstiny. V bahnistej pôde sa darilo vŕbam, z ktorých prútia Cigáni robili koše a Maďari pletli nábytok.

K priemyselne najrozvinutejším oblastiam patrili v 19. storočí stredný Zemplín, závody však zamestnávali len malý počet robotníkov. Medzi tieto patrili mlyn na veľkostatku v Michalovciach, cukrovar v Trebišove, liehovary na veľkostatkoch v Pozdišovciach, Hatalove a Humennom, závod na výrobu zápalkových drievok vo Varichovciach a rafinérka v Michal'anoch postavená po vybudovaní železničnej trate Slovenské Nové Mesto - Humenné - Poľsko v rokoch 1874. a Michal'any - Košice v roku 1873. Aj po druhej svetovej vojne sa priemysel zameriaval na spracovanie poľnohospodárskych produktov v mliekarnách, mlynoch, pekárnach, vinárskych závodoch, mäsiarstve či trepárňach konopí.

Významným centrom hrnčiarskej výroby boli a sú Pozdišovce, kde sa už v 15. storočí orientovali na širší odbyť. Hrnčiarsky cech tu vznikol v polovici 18. storočia. Ešte v roku 1950 sa tu k hrnčiarskemu ako k hlavnému zamestnaniu prihlásilo 51 obyvateľov. V rodine Parikrupovcov hrnčiarska tradícia pretrváva už 300 rokov. Charakteristickým dekórom pozdišovskej keramiky je v poslednom polstoročí používanie motívu dievčenskej karičky na tmavom podklade. O jej rozšírenie sa v 40. rokoch 20. storočia zaslúžila prof. Júlia Horová, ktorá tento ornament navrhla jednému z najvýznamnejších pozdišovských hrnčiarskych majstrov Michalovi Parikrupovi Šiparovi (1909–1995). Podnes tu vyrábajú popri úžitko-

vej keramike aj vázy vysoké vyše jedného metra a veľké maľované misy s takýmto motívom.

Pozdišovská keramika.

V južnejších oblastiach bola rozšírená výroba košíkov zo šúpolia, lubov a páľky. V Čertižnom sa viaceré ženy špecializujú na batikovanie kraslíc pomocou špendlíka, či drievka. Táto technika bola rozšírená aj v oblasti Medzilaboriec. Z výtvarného prejavu sú pozoruhodné napríklad brožované tkaniny z okolia Trebišova i výšivky obyvateľov rusínsko-ukrajinských obcí, v ktorých prevládajú rastlinné ornamenty. V Remetských Hámroch do polovice 20. storočia miestni rezbári zhotovovali vyrezávané rámy na okná. Koncom 19. storočia nastal rozvoj korytárstva, ktoré na Zemplín priniesli rumunsky hovoriaci Rómovia (*Bajáši*), pochádzajúci zo Zakarpatskej Ukrajiny. Ich osady v Budkovciach a Pavlovciach sa stali centrami, odkiaľ sa korytárstvo širilo aj na iné územia východného Slovenska. Korytárske osady vznikli následne napríklad v Podhorodi, Sedliskách-Podčičve, Tušiciach, Mysline, Papíne, Udavskom a v okolí Veľkých Kapušian. Výrobou korýt sa zaoberali výlučne muži, ktorí roznášali polotovary a výrobky dokončovali v mieste predaja. Prenikli až na západné Slovensko.

Ludový odev na celom území Zemplína má viaceré zhodné prvky. Charakteristická je rozširujúca sa silueta suknie, ktorú vytvárali viaceré spodnice ukončené volánom. Miestne rozdiely sú v detailoch – napríklad v dĺžke sukíeň a vo

výzdobe. Čepce sa tu zväčša prestali nosiť už koncom 19. storočia, nahradili ich malé šatky, ba na všedný deň aj mužské vreckovky. Na ne sa viazali šatky bežnej veľkosti. Čepce s okrúhlym vystuženým dienkom a úzkou čelenkou sa nosili v oblasti horného toku Laborca. Ženský odev dopĺňal náhrdelník z niekoľkých radov fúkaných koráلكov. Od počiatku 20. storočia do ľudového odevu začali prenikať kupované materiály. Mužský odev mal veľa spoločných prvkov s odevom šarišským. Košeľa bola vyšívaná na hrudi a manžetách, na ňu sa vo sviatok obliekala vesta zdobená šnurovaním, výšivkou a viacerými radmi gombíkov. Podobne ako na Gemeri aj tu boli súčasťou mužského odevu guby – plsténé tkaniny s vlasom – ktoré tu aj vyrábali.

Pre nedostatok pracovných príležitostí odchádzali obyvatelia Zemplína od 2. polovice 19. storočia na sezónne poľnohospodárske práce na Dolnú zem a za prácou do Ameriky. Tí, ktorí sa vrátili – Amerikáni, ovplyvnili ďalší vývin tradičnej kultúry regiónu. Najvypuklejšie sa ich vplyv prejavil v oblasti odevu, ľudového staviteľstva, ale aj duchovnej kultúry. Zemplín opúšťali predovšetkým roľníci, dovtedy žijúci v drevených, dymom začadených nevetraných domoch, v ktorých sa tiesnil veľký počet ľudí spolu s domácimi zvieratami. V Amerike pracovali v bankských alebo priemyselných centrách, bývali v robotníckych kolóniách. Reemigranti si spočiatku stavali trojpriestorové domy s odvedeným dymom a otváracími oknami. Neskôr Amerikánom ponúkli postaviť dom „na kľuč“ bohatší sedliaci, ktorí zorganizovali remeselníkov, alebo iniciatívu pri stavbe domu preberali židovskí podnikatelia, ktorí pozývali remeselníkov z miest. V období prvej svetovej vojny bolo charakteristické využívanie nových materiálov a výrobných techník. Popri drevených zrubových domoch, ktoré rozobrané dovážali z Poľska, sa objavili murované domy z kameňa, slamenú strešnú krytinu nahradil šindel, zväčšili sa priestory a okná, pri domoch sa začali stavať záchody. Na priečelí domu bola výzdoba z omietky, zdôrazňujúca snahu Amerikánov po reprezentatívnosti. V poslednej fáze sa ako stavebný materiál začala používať výlučne hlina, budovali sa stĺpové podstenia – gánky, ako strešná krytina sa používal eternit, plech, samozrejmosťou sa stal komín. Zmenil sa aj interiér domu, Amerikáni-remeselníci začali vyrábať nové nábytky a ľudia si už nábytok kupovali aj v meste.

Pre horný Zemplín sú charakteristické zrubové domy, omazané a obielené hlinou a vápnom. Dostatok lomového kameňa pod Vihorlatom, v oblasti Zemplínskych vrchov a na juhu regiónu v okolí Kráľovského Chlmca podmienil aj rozšírenie kamenných domov. Južná časť Zemplína tvorí severný výbežok širšieho teritória v Karpatskej kotline, kde ako stavebný materiál prevládala hlina a kameň. Andezitové platne sa ťažili v obci Svätuša a používali sa aj ako náhrobníky. Pre zemplínske domy je charakteristická vysoká valbová strecha krytá

pôvodne slamou, neskôr šindľom. V okolí Kráľovského Chlmca sa využívala ako strešná krytina aj trstina. Na severovýchode Zemplína sa vyskytovali pece bez ohnisk. Pri varení sa hlinené hrnce kládli hneď za otvor do prednej časti pece. Zvláštnosťou bolo aj presunutie ohniska z izby do pitvora.

Hospodárske stavby mali na severe zrubovú alebo stĺpovú konštrukciu, na juhu Východoslovenskej nížiny prevládali stodoly vypletané z prútia. V okolí Kráľovského Chlmca prevažovali stodoly murované z nepálených tehál. Podobne ako v Šariši aj tu boli rozšírené polygonálne stodoly. Podstrešie zadnej strany hospodárskych stavieb využívali aj ako skladový priestor. V severnejších hornatých oblastiach najdlhšie pretrvali archaické objekty na uskladnenie sena a slamy, zvané *oborohy*. Ich konštrukciu tvorili štyri stĺpy, na ktorých bola pohyblivá strecha krytá slamou alebo šindľom. Bočné strany boli otvorené, prípadne s nízkym plôtikom. V stredoveku boli oborohy všeobecne rozšírené, no zachovali sa len v hornatých oblastiach východného Slovenska.

Na juhu do Východoslovenskej roviny zasahuje severný výbežok väčšieho teritória, na ktorom popri mlátení cepmi obilie vydupával dobytok, čomu namiesto krytého priestoru humna slúžilo otvorené priestranstvo vo dvore alebo na konci dediny. Dvory v južnejších oblastiach regiónu dotvárali vahadlové studne. Vyskytovali sa tu aj veterné mlyny, ktoré sa však nezachovali.

Vzhľadom na slabo rozvinutý priemysel sa na Zemplíne zachovalo veľa tradičných technických stavieb, z ktorých sú mnohé doposiaľ funkčné. Sú to najmä mlyny a pily. K najstarším patria mlyny z konca 18. storočia v Dlhom nad Čirochou a v Jenkoviach, mladšie sú v Udavskom, Bystrej a Pozdišovciach.

Podobne ako v Šariši aj na Zemplíne sa zachovalo viacero drevených kostolíkov, prevažne pravoslávnych a gréckokatolíckych. Najstarší, pochádzajúci zo 17. storočia, je kostol v Topoli, so zachovanými fragmentmi maľby. Kostoly východných cirkví z 18. storočia stoja v Hrabovej Roztoke, Ruskej Bystrej, v Humennom – v múzeu v prírode (kostol z Novej Sedlice), v Ruskom Potoku, v Uličskom Krivom. Katolícky kostol z prvej polovice 18. storočia je v Kalnej Roztoke. Novšie drevené kostoly sú v Inovciach, Jalovej, Čertižnom. K drevenej sakrálnej architektúre patrili i zvonice v Lekárovciach, Baškovciach, Cabove, Závadke, Veľkých Raškovciach, Uliči, Stretavke, Svetlici či Malých Ozorovciach.

Osobitným druhom umenia viazaným na cirkvi východného rítu a drevené kostolíky na severovýchodnom Slovensku sú ikony – maľované náboženské obrazy, zachované od 16. storočia. Maľovali ich miestni maliari, ktorí náboženský námiet dotvárali podľa lokálnych reálií a predstáv. Sú odrazom zmýšľania a výtvarného vkusu ich tvorcov a konzumentov. Ikony dotvárali aj sakrálnu výzdobu kultového kúta a lemovali steny pod stropom v obytných domoch pra-

voslávnych a gréckokatolíkov. Pre oblasť s prevahou kalvínov na juhu územia boli charakteristické drevené stĺpové náhrobníky na cintorínoch.

Ortodoxná cirkev poznačila aj duchovnú kultúru časti obyvateľstva. Pre pravoslávnych je charakteristický najmä 13–dňový časový posun, zodpovedajúci juliánskemu kalendáru. Z územia Zemplína sa z dávnejšej minulosti zachovali údaje o trhoch na dievky, ktoré sa konali trikrát do roka. Definitívne boli zakázané až v roku 1720. Ich pôvod treba zrejme hľadať v dávnejšej forme uzavretia manželstva kúpou nevesty.

Zo slovesného folklóru možno spomenúť bohatý piesňový repertoár a povesti o zbojníkoch, ktoré sa na východe viažu k postavám Oleksu Dovbuša a Mikolu Šuhaja. Uzavretí obyvatelia Malého Horeša sa stali objektom vtipov medzi maďarským obyvateľstvom južného Slovenska.

Východoslovenský hudobno-tanečný folklór, ktorého výraznú zložku tvorí práve zemplínsky, sa vyznačuje strhujúcim rytmom, vygradovanosťou tempa. Vynikajúcimi interpretmi boli a sú najmä rómske muziky, akou je napr. ľudová hudba Jozefa Kroku – Česľaka zo Zámutova. Dynamika zemplínskych tancov sa prejavila v kolesových tancoch žien – *karičkách*, sprevádzaných viachlasným spevom samotných tanečníčok (v minulosti aj hrou na ústnej harmonike), v hravých tanečných paródiách na *verbunk* – *marhaňskej* a *bašistovskej*, v rýchlych *čapášoch*, *treščakoch* a v parobských improvizovaných tancoch. Oblúbený je tiež *čardáš* a z individuálnych tancov *kovalská*, *kurikrik*, *sarku raz* a ďalšie. Charakteristický pre Zemplín je polnočný svadobný obradový tanec s nevestou – *redovy*, ktorý sa rozšíril aj do susedných regiónov a ktorému vo svadobnom zvykosloví predchádzajú temperamentné *družbovské tance*. Dôležitú súčasť vokálnej tradície predstavujú ženské chorovodné piesne a mužské viachlasné vojenské, regrútske alebo vyst'ahovalecké piesne.

Tanečný, piesňový a hudobný folklór Zemplína spracúvajú folklórne súbory Zemplín a Laborec z Michaloviec, Kalina z Humenného, Vihorlat zo Sniny, Vranovčan z Vranova nad Topľou a mnohé dedinské folklórne skupiny. Jedným z najväčších a najreprezentatívnejších folklórnych podujatí regiónu je medzinárodný folklórny festival Zemplínske slávnosti v Michalovciach. Tanečníci si svoje schopnosti môžu overiť na celoslovenskej súťaži „O Šaffovu ostrohu“ v Dlhom Klčoye. Usporadúva sa na počesť významného nositeľa ľudových tradícií Juraja Šaffu. Hornozemplínske folklórne slávnosti organizujú vo Vranove nad Topľou, v Giraltovcích usporadúvajú folklórny festival Toplianskej doliny. Súťažný charakter má festival folklóru vrátane ľudového rozprávania v Humennom nazvaný Zemplín špiva i hutori. Osobité podujatie zamerané na ľudové umenie sú Slávnosti remesiel a ľudového umenia v Sedliskách-Podčičve, spojené s predajom ľudových výrobkov a vystúpením folklórnych súborov. Oblastné folklórne slávnosti sa konajú v Trebišove, Podhorodi, v Rakovci nad

Ondavou, v Topoli, Zemplínskej Novej Vsi, Podvihorlatský folklórny festival je v Snine.

Rôznorodý prírodný charakter regiónu podmienil aj tradičnú kuchyňu. V severnej polovici, ktorá má horský charakter, sa uchovali viaceré archaické jedlá a nápoje. Patrí k nim napríklad plackovitý chlieb - *pidpalok*, *ošipky*, obilninové kaše - *čir*, *čer*, *zamiška*, *tengeričanka*, *pencaiky*, cestovina zavarená v mlieku - *steranka*, *zatirka*, polievky zo sušeného ovocia - *kyselica*, *var*, *slivjanka*, kyslé múčne polievky a nápoje - *kyselica*, *ciberej*, *rosolanka*, cestoviny z pohánkovej múky - *trepané halušky*, *tatarčene pirohy* a jedlá z kapusty a húb. K rituálnym jedlám patria na Štedrú večeru podávané varené šúľance s makom, veľké plnené pirohy, kapusta s hubami, koláč - *kračun*. Na Veľkú noc sa pečie veľký koláč - *paska* a pripravuje hruška z mlieka a vajec, ktorá sa podáva k údenému mäsu. V južnej polovici regiónu, v nížinnej oblasti bola strava bohatšia na zeleninu, mäso a kvalitné víno. Známe boli napríklad *holubky* - mletým mäsom plnené kapustné listy, čo bývalo typické svadobné jedlo, vianočné pečené *bobalky* s makom, tvarohom alebo kapustou alebo *lepejn* - zemiaková placka pečená na kapustnom liste.

Na oblasť južného Zemplína sa zameriava Zemplínske múzeum v Michalovciach, ktoré je najstarším a čo do počtu zbierok najbohatším múzeom regiónu. V počiatkoch svojho pôsobenia dokumentovalo život celej Zemplínskej župy. Etnografická expozícia dokumentuje ľudové remeslá a pracovné činnosti dedinského obyvateľstva, nachádza sa tu jedinečná zbierka rybárskych nástrojov. Zbierka hrnčiarskych výrobkov približuje ľudovú výrobu v neďalekých Pozdišovciach. Na dejiny poľnohospodárstva, rybárstva a tokajského vinohradníctva sa špecializuje múzeum v Trebišove. Prácu a život roľníckeho obyvateľstva vranovského subregiónu v jednotlivých historických obdobiach dokumentuje aj múzejná expozícia v Majerovciach. Na spôsob života horného Zemplína a kultúru Cigánov/Rómov sa zameriava Vihorlatské múzeum v Humennom. Jeho expozícia ľudovej architektúry a bývania tvorí malé múzeum v prírode. Dominantou tu je drevený kostolík sv. Archanjela Gabriela z Novej Sedlice z roku 1754 s barokovým etážovým ikonostasom z polovice 18. storočia. Do skanzenu bol prenesený v 70. rokoch 20. stor. Dokumenty z územia Zemplína sústreďuje aj Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou. V obci Malý Kamenec je prístupný obecný dom tradícií.

Dávnejšiu históriu Zemplína pripomínajú zrúcaniny hradov Jasenov a Brekov v blízkosti Humenného, hradu Čičava pri obci Sedliská, hradu Zemplín na juhu regiónu či vodného hradu Parič v Trebišove. Južne od Medzilaboriec možno vidieť zrúcaniny barokového pútnického monastyru. Kultúrny život regiónu sa v letných mesiacoch sústreďuje do rekreačných oblastí pri vodných nádržkách Veľká Domaša a Zemplínska Šírava.

Výberová bibliografia:

BEŇKO, Ján a kol.: *Stropkov. Monografia mesta. Martin 1994.*

Južný Zemplín. *Štúdie o etnokultúrnom vývoji národnostne zmiešanej oblasti.* Zost. M. Kaľavský. Bratislava, NÚ SAV, 1993.

KALAVSKÝ, Michal: *Jazykové a náboženské zloženie Zemplínskej župy v 18. storočí. Slovenský národopis, 39, 1991, s. 367–382.*

KALAVSKÝ, Michal: *Pútne miesta v Zemplíne v 18. storočí. Slovenský národopis, 40, 1992, s. 205–214.*

LATTA, Vasil: *Uhliarstvo v Hámroch pri Snine. Slovenský národopis, 6, 1958, s. 591–627.*

MANN, Arne: *Vystáhovalectvo za prácou do Ameriky na prelome 19. a 20. storočia a jeho vplyv na ľudovú kultúru na Slovensku. Slovenský národopis, 28, 1980, s. 527–544.*

PLICKOVÁ, Ester: *Pozdišovské hrnčiarstvo. Bratislava 1959.*

PODOLÁK Ján a kol. *Horná Cirocha (vlastivedná monografia zátopovej oblasti). Košice 1985.*

RUDÍK, Juraj: *Práca je život, život je práca. Spôsob života v obci Starina. Národopisné informácie, 1987, č. 1, s. 7–157.*

STANO, Pavol: *Korytárska výroba rumunsky hovoriacich Cigánov na východnom Slovensku. Slovenský národopis, 13, 1965, s. 549–563.*

SVOBODOVÁ, Jiřina: *Ukrajinská rodina v oblasti Stariny. In: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR. Sv. 7. Ukrajinská etnická skupina. Část 1. Praha, ÚEF ČSAV 1988, s. 95–106.*